

MODERNE TECHNIEKEN VAN ACCOUNTANTSCONTROLE

door Prof. Drs. G. L. Groeneveld

In het septembernummer van 1972 van dit maandblad heeft F. W. G. de Jager een voortreffelijk résumé gegeven van Corbett's bijdrage over dit onderwerp voor de Londense studieconferentie van 1971. Aan het slot van zijn overzicht vraagt De Jager op een aantal punten commentaar van Nederlandse collega's. Hierdoor gestimuleerd ga ik gaarne nader in op sommige van Corbett's aanbevelingen.

Corbett's zeven punten

1 Allereerst filosofeert Corbett wat in een pittig, maar prettig taalgebruik over de mogelijke ontwikkelingen in de functievervulling van de accountant, waarbij hij de verstandige uitspraak doet dat de management audit alleen op specifieke opdracht van de ondernemingsleiding zal worden verricht en waarbij hij zich voorzichtig maar m.i. toch nog te optimistisch uit over de mogelijkheden van het accountantsoordeel over de vooruitzichten van de onderneming. Blijkbaar was men ter conferentie ten aanzien van dit punt ook met twijfel vervuld.

2 In de controle van de jaarrekening onderscheidt Corbett zeven essentiële procedures van onderzoek, welke door De Jager zijn weergegeven.

Wanneer wij tot evaluatie van deze procedures overgaan, zien wij er enige die zonder meer aanvaardbaar zijn voor iedere accountant, welke opvatting hij overigens moge zijn toegedaan. Dit geldt in de eerste plaats voor de eerstgenoemde procedure, de waarneming van aard en technologie van de onderneming, zijn structuur en patroon van leiding. Niet algemeen gebruikelijk, maar zeker aanbevelenswaardig, is het hierin de marktpositie te betrekken, de concurrentieverhoudingen en de research- en ontwikkelingsprogramma's. Dezelfde directe aanvaardbaarheid geldt voor het tweede punt, de vaststelling van de toegepaste waarderingsprincipes, alsook voor het vijfde punt, de cijferbeoordeling aan het eind van de route. Corbett heeft hierbij tevens het oog op de externe cijferbeoordeling, de vergelijking met gegevens van andere ondernemingen uit dezelfde bedrijfstak. Over de mogelijkheden hiervan is hij in het algemeen wat optimistisch, gezien de moeilijkheden die aan vergelijkbaarheid in de weg staan. Zo is het meer dan „looking ahead a little” van Corbett om uit te zien naar een tijd waarin gegevens voor externe bedrijfsvergelijking, opgemaakt volgens gemeenschappelijke beginselen, in ruime mate beschikbaar zullen zijn voor interpretatie met behulp van multi-tele regressie-analyse.

Punt zes, de verificatie van belangrijke balansposten, wordt door de schrijver alleen in de bovengegeven opsomming genoemd, maar in het geheel niet becommentarieerd. Daardoor ontbreekt ons de mogelijkheid van commentaar, waaraan de vermelding van dit programmapunt ook geen behoefte oproept.

3 Met punt zeven, „the checking of the final accounts, thus bringing together all the previous stages” wordt de laatste fase van de controle bereikt. Wij kunnen deze fase m.i. alleen onder voorbehoud aanvaarden. Op dit punt aangekomen, zegt Corbett, moet de accountant zich ervan overtuigen, dat de rekeningen getrouw de activiteiten van de onderneming weergeven, dat zij zijn opgemaakt in overeenstemming met de aanvaarde en stelselmatig toegepaste beginselen en dat de cijfers der winst- en verliesrekening en de balans zo zijn opgemaakt, dat zij zijn goedkeuring kunnen wegdragen. Welnu, ik acht het ten enen male onmogelijk als deze controle-objekten aan een eindfase voor te behouden. Aan elk der genoemde eisen moet inderdaad zijn voldaan, maar dit vast te stellen moet reeds in de voorafgaande fasen der controle zijn geschied. Dit alles kan niet, op de drempel van de afsluiting der controle staand, op zichzelfstaand worden vastgesteld. Waarschijnlijk wreekt zich hier het ontbreken van het vasthouden aan het organisch verband in de verschijnselen der onderneming, het verwaarlozen van de goederenbeweging, waardoor de balansopstelling een zelfstandige, los van het geheel staande betekenis verkrijgt voor de controle. De bedoelde elementen vloeien in het Nederlandse controleschema reeds goeddeels uit de „volkomen” controle voort.

De kern van het schema van Corbett ligt in de punten drie en vier, in de „procedural audit”, door hem samengevoegd uit „system checks” op het stelsel van interne controle en „audit checks” op aanvullende punten van onderzoek.

Corbett's onderzoek van de administratieve organisatie

Zoals vanzelf spreekt, stelt Corbett allereerst de eis, dat het stelsel van interne controle moet worden onderzocht. Bij het beschrijven van de methode waarop dit zal geschieden stuiten wij, dunkt mij, op enige tegenstrijdigheid. Enerzijds stelt de schrijver, dat de accountant gebruik zal maken van de documentatie van de cliënt, indien deze beschikbaar is. Is dit laatste niet het geval, dan zal de accountant zelf voor de beschrijving moeten zorgen. Terecht merkt Corbett op, dat het op zichzelf voor een organisatie van enige betekenis een ernstige fout is, wanneer de documentatie ontbreekt.

4 Corbett besteedt dan uitvoerige aandacht aan de wijze waarop de documentatie moet worden uitgevoerd. Hij levert een sterk pleidooi voor toepassing van het formulierdiagram (Flow chart). Nu lijkt mij in strijd te zijn met zijn zo even vermelde uitspraak, dat hij stelt dat de formulierdiagrammen van de systeem-analyst onbruikbaar zijn voor de accountant en dat deze zijn eigen diagrammen moet vervaardigen.

Ik ben hierop sterk tegen, niettegenstaande ik mij geheel kan verenigen met Corbett's stelling waarin hij zegt van mening te zijn „that flow charts present the only satisfactory method of recording any but the most straightforward systems”. Maar ik meen, dat de kennis die vereist is voor het samenstellen van formulierdiagrammen en de arbeid die daaraan verbonden is dermate nauw samenhangen met en verbonden zijn aan de *administratieve uit-*

voerende verrichtingen, dat ten enen male die samenstelling bij de administratieve functie zelve thuis hoort. Deze samenhang wordt versterkt doordat het niet om een eenmalige samenstelling gaat, maar om een voortdurende aanpassing aan veranderende omstandigheden. De externe accountant verkeert in een ongunstige positie voor deze arbeid, functioneel en financieel. En wat betreft de afwijkende eisen van de accountant, geeft Corbett wel de eisen waaraan de diagrammen voor hem moeten voldoen, maar daaruit blijkt niet in welk opzicht deze van die van de onderneming zouden afwijken.

Merkwaardig is dat de schrijver in deze waarneming uitdrukkelijk slechts een secundaire plaats toekent aan de hantering van interne-controlevragenlijsten. Hij acht ze geschikt voor de beoordeling van specifieke resp. recht-toe-recht-aan-zaken en stelt dat ze niet meer voorstellen dan een serie vragen, die geen omvattende beschrijving kunnen opleveren. Naar het mij voorkomt wordt in het algemeen en ook hier te lande een grotere betekenis toegekend aan het gebruik van interne-controlevragenlijsten. En terecht. Het is niet de taak van de accountant om zelf alomvattende beschrijvingen van de administratie samen te stellen. Dit is een interne functie. De accountant moet *zelfstandig en langs verkortende procedures* zijn onderzoek verrichten en daartoe is de methodiek van de vragenlijst, mits goed gehanteerd, een doeltreffend middel.

Wat gaat de accountant verifiëren?

5 De meest interessante beschouwingen van Corbett zijn die over de procedures, die tezamen de „procedural audit” vormen. Hierbij komt de verhouding tussen interne organisatie en accountants-checkwerk aan de orde. Heeft de accountant zich van het administratieve systeem vergewist, dan zal hij zich door middel van selectieve diepte-checks (*from the cradle-to-grave*) overtuigen of het beschreven systeem *blijkbaar* heeft gewerkt zoals is bedoeld. Langs deze weg kan niet worden vastgesteld of het systeem *inderdaad* heeft gewerkt zoals is beschreven. Deze uitspraak van Corbett mag in een gouden lijst worden opgehangen. In buitenlandse literatuur en praktijk zal men algemeen de mening aantreffen, dat door middel van deze diepte-checks de goede werking van het systeem wordt bewezen, zodat daarmee de administratieve verantwoording reeds voor de accountant aanvaardbaar is. Ook hier te lande is dat geluid niet onbekend. De onomwonden constatering door Corbett dat dit niet zo is, acht ik uitermate belangrijk.

Een verdere overtuiging omtrent de bedoelde werking van het systeem verkrijgt Corbett door waarneming van de realiteit: het bijwonen van openen van de post, uitbetaling van lonen, van inventarisatie, e.d.

Heeft de accountant aldus een indruk verkregen, dat hij met een adequaat administratief systeem van doen heeft, dan moeten de nodige detailcontroles volgen. Zijn waarneming van het systeem moet hem leiden naar die controles, die wezenlijk zijn (parafering, nummercontroles, voortellingen, totalen en verbandscontroles), terwijl zijn intuïtie en ervaring hem tot verdere detailcontrole moeten leiden. Daarenboven wordt de detailcontrole gericht op de „accounts audit”, een voor ons minder duidelijke term, aangezien de juist-

heid van de „accounts” voortvloeit uit de mutaties. Waarschijnlijk is een saldiconrole bedoeld, daar de in de punten 6 en 7 genoemde balans- en eindrekeningencontrole er onder begrepen is.

De vraag welke omvang deze detailcontroles moeten hebben wordt door Corbett beantwoord met een beroep op de mathematische steekproef. Echter niet dan nadat hij (helaas!) een verdediging heeft gegeven van de beperking tot detailcontroles van week- of maandperioden. Zijn verdediging luidt, dat uit controle van alle posten in zo'n periode blijkt dat geen fiktieve transakties zijn geboekt; zijn tweede motief is, dat de lengte van de gekozen periode veelal dezelfde zal zijn als die welke de onderneming gebruikt om controle-totalen af te wikkelen. De accountant kan zich dan overtuigen dat het totaal van die specifieke controle akkuraat is. Inderdaad! Maar deze waarneming zegt alleen iets ten aanzien van de gecontroleerde week of maand en te weinig over de overige perioden van het jaar, waarop alleen preventieve invloeden van de tijdsfragmentscontrole uitgaan.

Evaluatie

6 Wanneer wij het geheel van Corbett's geschrift overzien, moet de conclusie luiden, dat zijn programma op klassieke grond is opgetrokken. Dat de accountant zich van bedrijf en organisatie van de cliënt op de hoogte moet stellen, is een stelregel die welhaast even oud is als de beroepsuitoefening. Hetzelfde geldt voor de studie van het administratieve systeem van de cliënt. Dat de accountant het in werking zijn daarvan door eenvoudige steekproeven kan constateren, is zelfs in de vertrouwenstheorie erkend. Verificatie van juistheid en volledigheid door eigenhandige totaal- en detailcontroles, zowel toegepast op mutaties als op balansposten, vormden steeds een onmisbaar onderdeel van de controle, die op natuurlijke wijze door een cijferbeoordeling werd afgesloten.

Het moderne element in de opzet van Corbett zit in de mate waarin van die onderdelen gebruik wordt gemaakt, dus in de betekenis die ieder onderdeel van het samenstel van controlehandelingen en -middelen heeft, en dan met name in de verschuiving van het checkwerk naar de analyse. De waarneming van administratieve organisatie en controle krijgt sterk de nadruk. Er wordt daaraan zeer veel aandacht besteed. De eigenhandige samenstelling van „flow charts” door de accountant moet leiden tot vastlegging van het systeem, waarvan „depth tests” zullen uitwijzen dat er geen reden is om te veronderstellen dat het systeem niet zou werken. Als eindresultaat zal deze arbeid nog meer opleveren, namelijk de aanwijzing van die velden waar de detailcontrole zich kan beperken of zelfs geheel onthouden, ofwel waar deze zich in het bijzonder op moet richten. Ligt hierin reeds een beperking van de detailcontrole opgesloten, zo wordt deze verder zo efficiënt mogelijk uitgevoerd door de toepassing van stratificatie resp. mathematische steekproeven. Cijferbeoordeling zal verdere bouwstenen aandragen voor de toetsing van de aanvaardbaarheid.

Zo'n controleplan is ongetwijfeld niet waterdicht. Vandaar dat een sterker accent wordt gelegd op de balanscontrole dan bij ons gebruikelijk is.

7 Hoogst interessant is, dat Corbett - zoals De Jager terecht signaleerde - in zijn laatste conclusie opmerkt, dat ook de beste controletechnieken falen wanneer zij niet worden toegepast met die combinatie van onderzoekdrang en ervaring, die aan de goede accountant eigen moet zijn.

Deze verwijzing naar de individuele capaciteiten van de accountant is naar mijn mening onjuist. Ervaring en gedragspatroon van de controleur vormen geen van de controletechniek gescheiden objekt, dat eventuele tekortkomingen in het controleplan kan opvangen. De techniek van de controle mag niet worden onderscheiden naar de ervaring en recherchedrang (inquisitiveness) van de accountant. Diens „fijne neus” levert geen goede grond voor de verklaring bij de jaarrekening. Dat doet alleen het geobjektiveerde onderzoek van elke willekeurige accountant, die door het afleggen van de vereiste examens zijn intelligentie en vakkennis bewezen heeft en door zijn toetreden tot de beroepsorganisatie zijn verantwoordelijkheid heeft aanvaard.

De opmerking van Corbett doet me denken aan die van Tempelaar in zijn M.A.B.-artikel van 1951, dat weliswaar meer dan 20 jaar geleden werd geschreven, maar nog altijd van belang is omdat het de stoot gaf tot een reeks beschouwingen over geavanceerde controletechniek. Terwijl Corbett wijst op de noodzaak van positieve eigenschappen van de accountant, vreest Tempelaar de nadelige gevolgen van een negatief gedragspatroon. „Het verlaten van de vertrouwde gedachte, dat te allen tijde de minimum controlewerkzaamheden nodig zijn, bergt ongetwijfeld een groot gevaar in zich, namelijk het openen van de poort voor eventuele zwakke broeders, die zullen gaan speculeren op de juistheid van de organisatie zonder hiertoe een verantwoord onderzoek te hebben ingesteld” (blz. 327).

De parallel tussen Corbett en Tempelaar is duidelijk. Beider controleprogramma - hoe onderscheiden ook - laat openingen, die moeten worden afgesloten hetzij door een overcompenserend gedrag van de accountant, hetzij door een verwijdering van de zwakke broeder, waartoe Tempelaar een middel ziet in „een blijvend goede vakopleiding met exameneisen op hoog niveau, alsmede door een streng berechtende tuchtrechtspraak” (blz. 327). Nogmaals: ik acht die opvatting onjuist. Het controleprogramma moet volgens de vertrouwenstheorie de taak van de accountant materialiseren in de arbeid, die vereist wordt voor de goede vervulling van diens functie, dus overeenkomstig het vertrouwen dat de accountantsverklaring wekt op grondslag van de norm die het maatschappelijk verkeer voor de inhoud van de functie heeft aanvaard. Deze conceptie laat geen ruimte voor variaties naar de persoonlijke instelling van de accountant die (willekeurig) met het onderzoek is belast. De kwaliteiten van de accountant moeten worden aangewend voor de ontwikkeling van een arbeidstaak, die aan het maatschappelijk verkeer de zekerheid biedt waaraan het behoefte heeft en waarom het vraagt. Dat is - hoe moeilijk concretiseerbaar ook - een objectief gegeven. Dat te bereiken en te handhaven, dáárvoor zijn vakopleiding en tuchtrechtspraak bestemd. Er kan niet van worden afgezien op grond van ervaring, intuïtie, werkklust, speurzin of algemene indrukken van de controlerende accountant. Ware dit wel zo, dan zou de tuchtrechtspraak weinig perspectief meer bieden.